

GYÖNGYHALÁSZOK (IV.)

JUHÁSZ ERZSÉBET

SZÍVÓS ÉS OKTALAN KIS UJJGYAKORLATOK

Hogy hányszor figyelmeztettem én anyátokat, válaszoljál már Perl Gézának, az isten szerelmire, hát válaszolj már! De hiába és hiába. Pedig, ha még olvastatok szívhez szóló, gyönyörű szép levelet, mint amit Perl Géza írt anyátoknak annak idején! Erre emlékszel-e még, Ibi? Mennyire muris volt! Ahogy teljesen váratlanul egyszeriben csak így betoppant hozzánk olykor Perl Géza anya nagylánysága annak idejéből. Hát erre csak Neorcscics nagymama volt képes közülnök. Valóságos fúriaként ajtóstól berontani és öszszevissza torolni az életre szólóan megüledett idők rendjét. Válaszoljál már Perl Gézának, az isten szerelmire, hát válaszoljál már! Szakasztott úgy, mintha épp tegnapelőtt kapta volna kézhez anya azt a hasonlíthatatlanul gyönyörű szép levelet Perl Gézától. Perl Gézától, akit sohase láttunk, sejtelmünk sem volt róla, hogy netán valamikor is a világon lett volna, akit Neorcscics nagymamán kívül senki soha szóba sem hozott.

Valljuk meg, Ibi, anyáék házaselete a legnagyobb jóindulattal sem volt harmonikusnak mondható. A gyakorta ismétlődő heves szóváltásokat követően, amikor apa tüntetően elvonult szobájába, s olykor napokig sem volt hajlandó közénk elegyedni, anya pedig e szobától a lakás lehető legtávolabra eső zugába menekülve zokogott, hát ilyen, gyakorta ismétlődő alkalmakkor mi Neorcscics nagymama mellett, a délutáni konyha szokatlan rendjében, a lassan elszívárgó jellegzetes illatok s a hamvadó tűz langymelegében leltünk békés menedéket. Illetőleg hát, menedéknek ugyan menedék volt a javából, ám békésnek aligha lehetett volna minősíthető. Mert alighogy szépen elhelyezkedtünk, megnyugodtunk, hogy még némi ké-

nyelem is osztályrésziünkül jut e nehéz idők közepette, Neorcsics nagymama máris, akár egy mindeddig méltánytalanul háttérbe szorított karmester, aki végre megkaparinthatta a karcsú, ám varázslatos erejű karmesteri pálcát, egyszerűen úgy kihúzta magát ott a konyha virágos hímzésű terítővel letakart asztala fölött, mint aki végre-valahára dobogóra lépett. S nekünk, akárha sebtében ördög-szekérre kaptunk volna, nem ért egyhamar földet a lábunk.

Anya sírása esetleges volt, akár egy általános hangszerpróba valamely hangverseny előtt; nem volt ritmusa, nem volt dallama, nem volt semmilyen összhangzata még apa konok csöndjével együtt hallgatva sem. Ez a vezényelhetetlen hangzavar pedig, valljuk meg, Ibi, minden vérbeli karmestert vezénylésre indítana. Nem is késlekedett hát Neorcsics nagymama, máris beintett a fülelés mindent egyenrangúsító csöndjében figyelő zenekarnak. S már sodortattunk is vissza anya nagylánysága *annak idejébe*, vagy tán nem is abba a képtelen *annak idejébe*, hanem át és túl valamely függő, mindörök-re eldönthetetlen időbe. Az elmúlt események rendjét egy csapásra felfüggesztve Neorcsics nagymama sajátos partitúrát kreált mindabból, ami megtörtént s ami megtörténhetett volna, mindabból, amit a leghőbb vágyaktól a legsötétebb balsejtelmekig a fejében valaha is megfogatott. Az anya nagylánysága *annak idejébe* alápergetett idő olykor már a következő pillanatban oly vadul csapott vissza a fél órával előzően lezajlott családi perpatvar izzó jelenébe, hogy kapaszkodnunk kellett: az indulatok szélesebb örvénylése le ne sodorjon bennünket ingatag szekereünkről. Alighogy fölmelegedtünk kissé abban a fölledézhetetlen, ám valamiképp mégis örökre múlhatatlan áprilisi napsütésben ott anya nagylánysága *annak idejében*, a városunkhoz közeli strandfürdő sétányán andalogva, máris tovább sodortattunk valamely hajnali álombéli sírásba, ki tudná, kinek az álmába is, melyből föl sem ébredtünk talán, s magunk sem tudtuk, hogyan, mikor szálltunk át mégis arra a réges-régi villamosra egyenest Perl Gézával szembe, le nem véve tekintetünket az ő immár fölledézhetetlen, ám mégis fölcserélhetetlen arcáról, hogy kisvártatva megérkezhessünk az anya nagylánysága *annak idejéből* való lakásunk visszfényes tükreibe. Majd megannyi *annak idejéből* való tükrön át vissza, mint kiket *ha odaintik* máris: valamely békebeli, semmis, ám annál harsányabb cirkusz kellős közepén elvéthetetlen pontossággal egyensúlyozva apa konok csöndje és anya hangszerelhetetlen sírása között — egy *Pierrot* és egy *Pierrette*,

akárha magáról *csilingelne* már, ha kell — oly kiművelten, oly tökéletesen.

El kell ismernünk, Ibi, hogy Neorcscics nagymama volt a legcsodálatosabb karmester, akit valaha is láttunk. Hisz ahelyett, hogy villanásnyival előbb intett volna be, ő messze-messze túl mindenen bírta szóra, ami még megszólaltatásra méltó lehetett; ami a mulandóság tűzkeresztjét kiállva még megszólalhatott.

Nagymama is, anya is életük legjavát úgy éltek le, hogy sohasem leveleztek. Apa nagy *műgonddal* megirt *irodalmi* levelei sorra válaszatlanul maradtak, Neorcscics nagyapa leveleire viszont tán válaszoltak is volna, csakhogy a címzettek rendre még valamikor e levelek kézhezvétele előtt elhaláloztak. Így aztán bátran állíthatjuk, hogy nálunk sohasem volt divatban a levelezés. Írtunk ugyan és kaptunk is olykor elvétve egy-egy képeslapot. *Szeretettel gondolunk Rátok a messzi távolból*; szeretettel gondolnak ránk a messzi távolból. De aligha lehetett volna komolyan vennünk, hogy bárki is, aki nincs velünk, ténylegesen gondolhatna ránk valamely messzi távolból, avagy mi innen, e messzi távolból bárkire is viszont. Megszoktunk távol lenni. Elvégre ezért tanultunk meg imádkozni. Emlékszel még, Ibi, gyerekkori esti imádkozásainkra? Hangosan kellett imádkoznunk Neorcscics nagymama megtéveszthetetlenül vizsla tekintete előtt. *Aki imádkozik, Isten színe előtt áll, szemtől szemben a Mindenhatóval. Magunkba szállva állhatunk csak a Jóisten színe elé. (Nem bámulunk képeket a falon, nem vakarjuk az orrunkat!)* Olyan volt ez a ránk szegeződő tekintet, mint egy láthatatlan háló, amelyből egyszerűen nem lehet kikecmeregni, hisz mindent beszótt, amihez csak hozzáérhetnénk, amit akár pusztán gondolatban is elérhetnénk, hogy idejében visszarántson bennünket. Így hát nem csoda, hogy sohasem sikerült Isten színe elé kerülnünk, hiába ácsorogtunk estéről estére ott, a neki kiszemelt *nyílt színen*. Félúton vagy tán még a küszöbön elakadtunk, észre sem véve, hogy gondosan elállták az utunkat. El, azok a láthatatlan hálók, idejében visszarántva tekinteteinket, gondolatainkat mindattól, amit talán-talán érinthettünk volna legalább, ha sikerül Isten színe elé keverednünk valahogyan. Lassacskán megszoktunk távol maradni, távol: keresztül-kasul.

Ugyancsak meghökkentünk hát, amikor sok-sok év múltán, már ama Gül Baba-i korszak derekán egyszerre csak azon kaptuk

anyaékat, hogy esténként levelet írnak. Hát, jó muri volt ez is, Ibi, Hogy ezek is akkor zendítenek rá a levélíráásra, amikor — mióta már! — ugyan miről is és vajon kinek! S egyáltalán: amikor már hónapok is eltelnek anélkül, hogy bármi megnevezhető is kikerekedne. Ők, egyszeriben, kapják magukat, és jelenteni kezdenek. Jelenteni: mily távol, jelenteni távolból távolba, hogy távol. Távol: keresztül-kasul. Akárha valamely hallatlanul szívós és oktalan kis ujjgyakorlatok egy réges-rég szétszéledt zenekar ittfelejtett hangszerein — kihallhatatlanul.

Írtak Wirth Gizus fiának, Lexinek és feleségének, Karinnak, írtak Gyulának, Bözsikének és Königéknek, írtak Snafenberger Amálkának, sőt egy udvarias, de tartózkodó képeslapot Ördög Ilonának is; írtak lassacskán már boldog-boldogtalannak, alkit csak életben tudtak vagy találtak. Estéken át írtak egy-egy levelet. Időről időre megszakítva az írást, ámuló gyöngédséggel futották át leírt soraik tiszta, áttekinthető rendjét. Ebből a lassúságból egyedül arra lehetett következtetnünk, hogy leveleik fő témáját csakis az időjárás viszontagságai képezhették. Minthogy életük is ekkortájt már az időjárás kiszámíthatatlansága okozta apró-cseprő örömök és bosszúságok köré rendeződött. Neorcscics nagymama alighanem a zord időjárást kedvelhette. *Ma viharos erejű szélre ébredtünk. Majd szétviszi a huzat a házat.* Föltehetően csöppet sem zavarta, ha ez a zord időjárás jó két héttel levélbe foglalását megelőzően vitte végbe pusztítását *a házon*. Anya viszont nyilván a váratlan enyhületeket és szeszélyesen hirtelen borulatokat érezte *elragadóaknak*. Egy merészen korai áprilisi napsütést farsang idején, netán egy bámulatosan igazinak tetsző mindenszentek napi borulást augusztus derekán.

Nem hiszem, Ibi, hogy akár Neorcscics nagymama, akár anya valaha is kaptak volna választ leveleikre. Igaz, a legnagyobb jóakarattal sem lehetett volna rájuk fogni, hogy az esetleges válasz reményében írnak estéről estére oly elmélyülten és kitartóan. Tény, hogy a válaszvárás soha még csak szóba sem került. Ki mondhatná meg, mitől támadt bennük az igény, hogy írásba foglaljanak valamit, ami oly esetleges, mint az időjárás, ami legjobb esetben is csak egymástól némileg különböző kézírásuk alapján lehetett volna személyes közlésnek mondható. Mégis lerombolhatatlanul ünnepélyes komolyság áradt ezen esti órák levélírói tevékenységéből. S azokból az elismerő fejbólintásokból is, amint, befejezve egy-egy levelet, s magukban többször alaposan átolvasva, egymásnak is fölolvasták. Egy ilyen fölolvadás után tűnődött el fennhangon Neorcscics

nagymama tőle szokatlan bizonytalansággal: Istenem, vajon ki olvassa tovább ezeket a leveleket, ha én meghalok?

E szívós és oktalan levélírásnak egy váratlan esemény vetett végét. Wirth Gizus, hetvenkettedik születésnapja előtt két hónappal, nem csekély erőfeszítéssel, levonszolta a padlásról Lexi néhai festő-állványát és vásznait, valamint a festékeket és ecseteket, amelyeket még fia használt valamikor, jóval azelőtt, hogy nekivágott volna a nagyvilágnak, hogy egy németországi nagyvárosban, átképezve magát a kirakatrendezésre, ő maga is lassacskán — mit sem sejtve a helycseréről — megotthonosodjon valamely kirakatban. Amikor Wirth Gizus, hetvenkettedik születésnapja reggelén váratlanul elhalálozott, Lexi *moccanni sem tudott. Éjjel-nappal bent vagyok a kirakatban, nem mehetek, értsd már meg, mama!* Minthogy a festékek már teljesen hasznavehetetlenné kővültek az idők során, Wirth Gizus csak szénecruzával dolgozott. Hosszú évekre, évtizedekre visszanyúló magányos élet volt a háta mögött ekkortájt már, mégis ő volt mindig is az egyetlen kedélyes és jópofa lény az egész családban, talán ezért érintett bennünket oly megrázóan Gizus néni elzárkózása. Megismerni megismert ugyan bennünket, de minden érdeklődése megszűnt irántunk. Reggeltől estig tar fákát rajzolt. Hetvenkettedik születésnapja reggelén erős szélütés érte. Kuktin Rózi volt, aki még életben találta. *Jaj, Rózsika, nem szabadott volna olyan magasat . . . olyan magasra . . .* — ennyi volt, amit még érteni lehetett, a többi meg már csak hátborzongatóan gyors és érthetetlen karattyolás, mint amikor ébren hallgatjuk végig a csörgőóra berregését, azt az éber füllel elképesztően szívós és oktalan csörömpölést, mielőtt hirtelen elhallgat.

Emlékszel még, Ibi, Neorcscics nagymama tekintetére, amikor először látogattuk meg Gizus nénit eme kissé megkésett alkotói korszaka idején? Azt a bodros, uszályos félelmet, amely valóságos fénycsóvába gyűlt döbönt tekintetében. Ettől kezdődően Neorcscics nagymama mind feltűnőbben halogatta a levélírást, s hamarosan el is hagyta. Mintha attól tartott volna, hogy netán belekeveredhetik egy levélben megírandó hóviharba, s visszatérhetetlenül elveszik a levélpapír egyöntetű, betájolhatatlan fehérségében. Anya viszont, talán attól való félelmében, hogy ha egyedül folytatná estéről estére a levélírást, idővel oly magányossá válhatna épp, mint hosszú-hosszú évekkal ezelőtt ugyanezen dohányzóasztalka mellett az öreg barátja megüresedett helyével szemben üldögélő férje, nem tudni,

miért, de ő maga is teljesen fölhagyott a levélírással. Noha sorsukat, ki-ki a magáét, ők sem kerülhették el.

Ama bizonyos Gül Baba-i korszaknak, avagy mindkettőjükre vonatkozóan bátran nevezhetjük életük vénasszonyok nyarának még inkább, nagymama heveny tüdőgyulladással kezdődő betegsége vetett véget. Nem sokkal Gizus néni halála után, igaz, már tavasz volt javában, részegítő orgonaillatban az egész kert, Neorcscics nagymamának egy ilyen orgonaillatú reggelen *nem volt kedve* többé fölkelni az ágyból. *Oly jó ellustálkodni így reggelente az ágyban!* Különös, sunyi mosoly bujkált a tekintetében, mint aki: csinálhattok, amit akartok! egyszeriben itthagyt a csapot-papot, és titkon átlopakodott valamely nyitva felejtett időbe, avagy túl egy mindenkori érvénynyel eljövendőbe, ránk testálva, akár valamely hasznavehetetlenné lett koncot, a tulajdon nagymamaságát, anyaságát, mindazt, ami még maradt belőle. *Ti csak osztozkodjatok! Oly jó így ellustálkodni reggelente az ágyban!* Noha a delet is rég elharangozták, már lassan a litániára kondítják majd a harangot.

Alámerülve a tulajdon rohamosan fogyatkozó ideje alatti tágaságba, Neorcscics nagymama — hisz a legcsodálatosabb karmester volt, akit valaha is láttunk — még egyszer, utoljára kezébe kaparintotta ama karcsú, ám varázslatos erejű karmesteri pálcát. Még egyszer, utoljára dobogóra lépett. A közöttünk lévő egy-illetőleg kétnemzedéknyi korkülönbséget, sőt élet és halált egyenrangúsító figyelemben sereglettünk köré mindannyian: anya, apa, Miklós és mi ketten; e figyelem mindent egyenrangúsító csöndjében fülelő zeknar.

*Rakjátok meg a kályhát.
Eresszétek szabadon a kutyákat.*

Láttak még ilyet! Hogy Erzsébetre máris ez a kegyetlen hófúvás. Egyre zordabb idők járnak, egyre zordabbak, hiába!

Miklós? . . . Miklós!
Ne csukjad be az ajtót!
Mindig rám csukod az ajtót . . . Mindig magadra zárod . . .

Én már sohasem fogok följutni, Macám, arra a szerelvényre, amelyiken apád egész életében keresztül-kasul. Még utánuk intenünk se

soha ... hisz te tudod: csak egyvalakinek szabadott mindig is ... a te férjednek, igen, igen.

Gyöngyhalászok!

Ó, azok az elhagyatott, világvégi állomások! ... néhány réges-rég kicsorbult sín pár, omlatag padlás: denevérek ... Mióta már, akár az a világvégi padlás — telides-teli a fejem denevérrrel! Vakon röp-dösnek faltól falig, faltól falig.

Bezúzott fejjel, tört szárnyal úsznak sűrű olajban ... ojalban ... ojalban ... oly ojalos ojalban ... oly ...

Bizonyosan emlékszel rá te is, Ibi, hogy ugyanezen a napon délután négy óra tájt nagymama láza már kerek negyven fokra emelkedett. Futkostunk, ahogy csak kitellett tőlünk, ki orvosért, ki friss borogatásért, de bárhová futottunk is, nagymama egyre szaporább és egyre érthetlenebb beszéde mindenütt elért bennünket. Azt hiszem, valamennyien megbolydultunk kissé, hisz mintha csak belőlünk magunkból áradna egyre szaporábban és leállíthatatlanabban ez a mindannyiunk számára egyre érthetlenebb, de valamiképp mégis egyre világosabb beszéd. Nem is csoda, hogy lassacskán már nemcsak hogy elevenek és holtak sereglettek itt össze egyenrangúsodva a láz teremtő kitalálásában, hanem boszorkányos áttűnések és áthallások következtében a követhetlenségig össze is cserélődtünk valamennyien.

Látod, Izabellám — fordult felém váratlanul Neorcsics nagymama, s kissé még meg is emelkedett, hogy elérje a kezemet. *Izabellám!* Ő volt az egyetlen, igaz-e, Ibi, aki ezt a nevedet valaha is szájára vette közülünk. (Hisz nem hagyhatta annyiban, ha már egyszer kitalálta!) Gyöngéden megpaskolta a kezemet, majd tekintetében valamely megkésétt, besüppedt bizalommal felém fordította állóképszerű arcát. Látod, látod! A sorsom engem is utolért. Föl-sorakoztam közéjük, a *futóbolondok* közé én is.

Érdekes, hogy e csöppnyi bolydultságra sem valló osereberék során téged, Ibi, szinte végérvényesen eltávolított a színről Neorcsics nagymama. Hisz *mégsem múlhatik el minden nyomtalanul!* Ha valakinek, hát neked mégiscsak föl kellett jutnod arra a szerelvényre, amelyen Miklós egész életén át keresztül-kasul! S amelyikre igazából apán kívül senki közülünk soha föl nem juthatott. A legdöbbenetesebb benyomást azonban mindenképp anya fölcserélése keltette bennünk. Anya ugyanis, Neorcsics nagymama negyvenfokos lázának

teremtő kitalálásában, *Gyöngyhalászokká* változott át. Ő lett hát a nagymama beismerhetetlen, ám ugyanakkor elcsitíthatatlan irigységének s kifogyhatatlan szemrehányásainak alanya. A fokozatosan jajongássá áthangszerelődő könyörgésektől kezdve a legsötétebb szemrehányások és legkeményebb séртеgetések valóságos orkánja záporozott rá lélegzetvételnyi megszakításokkal, s mi, eme, a magunk számára is lassacskán kikövetkeztethetetlen csereberében, illékonyan, már-már légből kapottan, lélegzetelállító lavírozásaink közepette is éreztük, hogy annyi év után, vagy tán egész élete folyamán legeslegelőször anyának végre földet ért a lába.

Lehet, Ibi, hogy Neorcics nagymama negyvenfokos lázának teremtő kitalálása ez is. Sőt, valljuk meg, az sincs kizárva, hogy egyikünk-másikunk visszatérhetetlenül benne is maradt valamely átváltozásban, benn rekedt e követhetlenné fokozódott csereberében, útban a másik felé, avagy vissza, valahol *között*. Nehéz lenne, annyi év után megnyugtató választ találnunk erre az egészre. Arra azonban te is emlékezhetsz, Ibi, hogy a legszélsőségesebb csereberék velem estek meg azokban a napokban, hisz amíg te azon a bizonyos megközelíthetetlen szerelvényen életre szólóan keresztül-kasul, addig én, nagymama betegágyának közvetlen közelében szüntelenül közted és anya között oda-vissza, oda-vissza. S ha közted és anya között, akkor olykor nekem is föl kellett jutnom arra a bizonyos szerelvényre, s ha én anya, akkor már óhatatlanul *Gyöngyhalászok* is Miklósig és apáig, múlthatatlan dohányzóasztalkánkig, vissza lakásunk anya nagylánysága *annak idejéből* való tükreiig, vissza egészen Perl Gézáig . . .

Úgy is mondhatnám: valamiképp óhatatlanul jelen voltam tehát, amikor anya belekezdett végre életének egyetlen igazi, soha meg nem írható levelének írásába. Annyi év után végre szemtől szembe Perl Géza réges-rég fölidézhethetetlen ám mégis fölcsereélhetetlen alakjával, és túl mindenben, ami csak történt, s azon is, ami nélküle, ám valamiképp mégis vele, s ő benne a fejebúbjáig, kilátszhatatlanul. Amikor is megnyílhatott végre Perl Géza előtt. Perl Géza előtt, aki nagylánysága régmúlt, ám valamiképp életre szólóan múlthatatlan *annak idejében* neki, igenis épp neki, senki másnak adresszálta azt az oly sokszor szóba hozott *szívhez szóló, gyönyörű szép levelet*. Egyetlen, réges-rég elkallódott levelet, amelyben minden, azaz bármi, tetszés szerint megíratott — bármi, tetszés szerint elolvasható immár, amelyben mindaz, amiért: kristálytisztán, megnevezhetetlenül — át és túl — föl-fölragyog.

Igen, ekkor végre szóra bírhatóvá lett, ami mindabból, ami volt, mindig is rejtetten, áttekinthetetlenül és betájolhatatlanul. Neorcscics nagymama oly fatálisan elvétett szemrehányásai megteremtették végre azt a szöveget, amelyből nézve láthatóvá lett számára az a fokozhatatlan szűkösség, amelyben mozgolódnia, életét élnie megadott, ahol se lehajolnia, se kihúznia magát soha, csak rágörnyednie, belegörnyednie, ahol a távolságteremtés egyetlen módja és lehetősége is mindössze hosszas sírásai lehettek e lakás valamely, férjétől távol eső zugában. Ráismerhetett végre a tulajdon moccanhatatlanságára, egész, örökösén férjére feszült életére, s e réstelen közelség emberileg soha, de soha föl nem számolható távolságára. Réstelen közelségben rátapadva, beletapadva, rá- és belegörnyedve, itt, küszöbön innen, mindig küszöbön innen is távol, *mindétig* távol: keresztül-kasul.

Vajon hogyan is volna tovább mondható, Ibi, ami íratlanul írható csupán? Azóta is, világvégi, besüppedt teleink közepette, midőn *majd szétviszi a huzat a házat*, újra meg újra anya tolla alá való váratlan enyhületek. A legzordabb időjárás közepette is egyszerűben áprilisi napsütés: álomittas, kora reggeli ragyogásban az egész lakás, s a kert. Noha rakjuk a kályhát, s a kutyák, azóta is, szabadon... Hát ilyen, álomittas áprilisi napsütésekkor anya halvány nagylánykori arca libben a lakásban tükörről tükörré. Látni, ahogy fodros ruhaujját meglengetve utánaint még egy immáron örökre megállíthatatlan villamosnak, s utána, múlhatatlanul, e villamosból kihajoló Perl Géza réges-rég felidézhetetlen, ám mégis fölcserélhetetlen alakjának.